

ЯК ЗМІНЮЄТЬСЯ

ЛЕКСИКОН СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ?

Навальна М.І. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст. : [монографія]. — К. : Інститут української мови, Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. — 328 с.

В українському мовознавстві спостерігаємо активне зацікавлення дослідників динамічними процесами в словниковому складі як української літературної мови загалом, так і в лексиконі українських засобів масової комунікації зокрема, що зумовлені дією цілої низки позамовних чинників, передусім політичними та соціально-економічними змінами в житті Української держави. Особливо неоднозначно презентує ці процеси публіцистичний стиль, очевидно, тому, що нині він найвільніший у виборі засобів вираження, оскільки інші функціональні різновиди мови мають ширші обмеження у використанні лексики сучасної української мови. Це стосується і його підстилю — мови засобів масової інформації, іманентною рисою словника якої вважають лексичну і граматичну неоднорідність. Остання помітно виявляється і в українській періодиці першого десятиріччя ХХІ ст., що висуває перед лінгвістами завдання дослідити функціонально-стильове розмаїття її словникового складу, оскільки значна його частина згодом має перспективи увійти до загальнономовного вжитку. З огляду на це актуальність рецензованої монографії безсумнівна.

Лінгвістичне дослідження М. Навальної складається із вступної частини, п'яти розділів (1. „Дослідження мови української періодики на тлі функціонально-стильової диференціації”; 2. „Книжна лексика в мові української періодики початку ХХІ ст.”; 3. „Функціонально-стилістичні вияви розмовної лексики в мові української преси початку ХХІ ст.”; 4. „Лексика конфесійного стилю в нових функціонально-стилістичних сферах”; 5. „Функціональні параметри та стилістичний потенціал субстандартної лексики в мові української періодики почат-

ку ХХІ ст.”), висновків, переліку опрацьованої літератури та списку використаних джерел.

У першому розділі досить ґрунтовно розглянуто функціональні стилі української літературної мови та специфіку їхніх лексичних засобів, з'ясовано лексичну норму в стилях мови, встановлено чинники динамічних зрушень у лексико-семантичній системі української літературної мови, схарактеризовано стилістично нейтральну, стилістично та функціонально марковану лексику.

Заслуговує на увагу другий розділ, де М. Навальна докладно аналізує функціонально-стилістичні сфери книжних елементів у газетній періодиці, виокремлює найтипівіші терміни різних галузей знань, з'ясовує основні тенденції їхнього використання в мові сучасної української публіцистики. Особливий інтерес викликають спостереження над дедалі ширшим уживанням термінів у переносному значенні. Найбільше кількісно в мові української періодики початку ХХІ ст. представлені переносні значення медичної лексики, що негативно характеризують нові явища в політиці, економіці, а також виражають зневажливе, іронічне ставлення пересічних громадян до політичних лідерів та представників влади. Авторка наводить цікаві спостереження за переносним уживанням інших різногалузевих термінів, що дає підстави простежити тенденції до детермінологізації багатьох слів спеціального вжитку, до зміщення значень таких термінолексем. Це сприяє емоційності, експресивності та образності газетних повідомлень на тлі раціонального стандарту. Такі лексичні вияви в сучасній українській літературній мові постійно перебувають у полі зору дослідників-лінгвістів.

Особливу увагу М. Навальна звертає на лексеми зі значенням „виконувати дії, пов'язані з грішми”, що актуалізувалися в мові преси на початку ХХІ ст. Засвідчено, що найчисельнішу групу становлять дієслова, що означають витрачання, повну втрату коштів. Інші групи презентовано меншою кількістю лексем цього лексико-граматичного класу. За допомогою негативнооцінних дієслів журналісти й автори газетних матеріалів створюють сатирично-іронічні характеристики тих, хто збагачується за рахунок інших, марно витрачає гроші, домагається асигнувань, яких не заслуговує. Вони віддзеркалюють негативні процеси в економічному житті України (напр.: *марнотратити, гайнувати, хапати, цупити, розтринькувати, прохвиськати* та ін.).

У третьому розділі розглянуто розмовну лексику як один із найважливіших засобів експресивності публіцистичного мовлення, схарактеризовано найуживаніші групи розмовних дієслів, зокрема дієслівну реалізацію актів мовлення в сучасній українській пресі, проаналізовано типові унівєрбати, нові відонімні утворення як колоквіальні одиниці, визначено позамовні чинники, що вплинули на творення відонімних дериватів. Досить важливі спостереження зроблено за функціонуванням відабrevіатурних утворень та нових іменників зі значенням жіночої статі. Це дало підстави авторці зробити переконливі

висновки про розмовні елементи як надзвичайно важливі складники мови української преси. У досліджуваний період вони стали одним з основних засобів посилення експресії, тому що чіткіше виділяють певне явище на тлі нейтрального викладу, виступають найвиразнішим засобом в описах негативної поведінки осіб та негативних процесів у соціально-економічному житті країни.

Цілком погоджуємося, що на початку ХХІ ст. у мові української преси активізувалися дієслова інших лексико-семантичних груп на позначення актів мовлення. Це переважно дієслова звучання та фізичної дії, причому в їхньому переносному значенні (напр.: *гавкати, цвенькати, скрипіти, цідити, рубати, плести* тощо). За допомогою таких і подібних лексичних одиниць автори публікацій відтворюють мовленнєву поведінку певних осіб, негативно характеризуючи їх (насамперед державних діячів, політичних лідерів, досить відомих людей). Засвідчено, що особливо часто до неї вдаються в партійних виданнях, в окремих публікаціях, у яких ідеться про побут чи приватне життя відомих осіб.

Цікавим у цьому розділі є також аналіз нових іменників-фемінітивів із суфіксом **-к-(а)** на позначення осіб жіночої статі за їхньою професійною діяльністю, а також за партійною належністю, характером діяльності, місцем у суспільстві та ін. (напр.: *депутатка, лідерка, бютівка, регіоналка, прем'єрка*). Поповнився новими одиницями і словотвірний тип із суфіксом **-ес-(а)**, який донедавна вважали лексично обмеженим (напр.: *експертеса, дяконеса, єпископеса*). Такі іменники, безсумнівно, є засобом „орозмовлення” публіцистики.

Проте, на жаль, чомусь поза увагою М.Навальної залишилося наростання словотвірної активності непродуктивного в радянську добу питомого суфікса **-ин-(я)** в іменниках-фемінітивах, що містять відтінок розмовності чи й навіть іронічності. Такі одиниці, за нашими спостереженнями, надзвичайно інтенсивно функціонують у мові сучасної газетно-журнальної періодичної та неперіодичної преси: *гравчиня* (від *гравець*), *виборчиня* (від *виборець*), *творчиня* (від *творець*), *археологиня* (від *археолог*), *біологиня* (від *біолог*), *борчиня* (від *борець*) та ін.

Як засвідчує матеріал монографії, в українській пресі помітно активізувалося використання іменників та прикметників, утворених від прізвищ політиків, державних та культурних діячів, представників шоу-бізнесу та ін. М.Навальна вдало підмітила, що на відміну від попередніх періодів розвитку української мови, нині у відонімному словотворенні використовують значно ширше коло власних назв — прізвищ, назв партій, блоків, рухів тощо (напр.: *тимошенківець, тягнибоківець, азаровщина, ківаловщина, свободівець, порист* та ін.).

У четвертому розділі подано встановлені семантичні та стилістичні функції конфесійної лексики в українській періодиці. Поза будь-яким сумнівом, заслуговує схвалення спроба авторки засвідчити функціонально-стилістичні вияви переносного вживання конфесійної лексики в сучасних українських засобах масової інформації.

Характеризуючи в п'ятому розділі багатопланову проблему використання субстандартної лексики в українській періодиці, М. Навальна зосередила основну увагу на аналізі причин дедалі ширшого вживання в ній кримінального субстандарту, на особливостях поширення молодіжного, а також комп'ютерного сленгу.

Варто погодитися з авторкою, що активне функціонування лексичних одиниць кримінального характеру в мові українських засобів масової інформації, зокрема в суспільно-політичній публіцистиці, засвідчує, що вони виходять за межі свого традиційного усно-розмовного вживання в соціальних діалектах і слугують засобами вираження переважно негативної оцінки та істотної експресивізації газетних текстів. Активне поповнення публіцистичних текстів цими субстандартними словами зумовлене криміналізацією українського суспільства в різних сферах і на різних рівнях.

Поданий у п'ятому розділі матеріал, звичайно, не вичерпує теми вивчення й аналізу субстандартної лексики в мові української періодики. У майбутніх дослідженнях газетних текстів можна звернутися до студіювання таких шарів лексики, як діалектизми та суржик, що активно входять до словникового складу сучасної преси.

М.І. Навальна переконливо довела, що маркованими лексемами найактивніше поповнюються публікації на суспільно-політичну та економічну тематику, а також описи і характеристики політичних діячів та негативні оцінки їхніх дій, вчинків. Вони властиві таким жанрам журналістики, як коментар, інтерв'ю та проблемна стаття. У дослідженні переконливо наголошено, що на початку ХХІ ст. посилюлися процеси експресивізації мови української преси. Автори періодичних видань прагнуть до епатажності. Щоб зацікавити читача, журналісти використовують різноманітні емоційно-експресивні засоби, серед яких чільне місце належить лексичним.

Для з'ясування нових явищ і тенденцій М.І. Навальній треба було узагальнити спостереження дослідників за функціонуванням лексичних одиниць у попередні періоди, правильно оцінити їх. Із цими непростими завданнями вона успішно впоралася. Теоретичне осмислення комплексу проблем щодо функціонування лексики в українській періодиці спирається на надійну, самостійно створену джерельну базу, що забезпечило об'єктивність загальних висновків про нові явища і тенденції у розвитку лексичних засобів української літературної мови в першому десятиріччі ХХІ ст., а також дало змогу встановити тяглість одних тенденцій і згортання інших.

У рецензованій монографії докладно проаналізовано також чинники, що зумовили функціонально-стильову дифузність української лексики, руйнування стилістичних перешкод у її використанні.

Авторка слушно відзначає, що для мови української преси означеного періоду характерне посилення започаткованої раніше тенденції до „розхитування” лексичних норм, зумовлене безперервною зміною мовних смаків і оцінок, які не завжди збігаються з реальним мовним

узусом, а також із кодифікованими правилами слововживання. На наш погляд, дослідниці варто було б докладніше зупинитися на цій особливості лексики української періодики початку ХХІ ст.

Загалом праця М. Навальної — цілісне дослідження лексики української періодики означеного періоду, виконане на теоретичних засадах функціональної стилістики. Її проблематика віддзеркалює динамічні процеси у стилізовому й функціонально-стилістичному використанні лексики української мови початку ХХІ ст., передусім розширення багатьма словами своїх традиційних сфер уживання, за якими вони закріпилися відповідно до функціонально-стильової диференціації лексики, використання таких одиниць у невластивих для них контекстах.

Монографією можуть скористатися мовознавці, викладачі вишів, аспіранти, учителі-словесники, журналісти, студенти, а також широкі кола користувачів.

Олександр Стишов (м. Київ)

Olexandr Styshov (Kyiv)

HOW IS THE LEXICON CHANGES OF MODERN UKRAINIAN PUBLICISM?

Book review on: *Navalna M.I.* Evolution of Ukrainian periodicals lexicon in the beginning 21th century: [monograph]. — К.: Institute of Ukrainian language, Publishing House of D. Burago, 2011. — 328 p.